

## The Validity and Reliability for the Adolescents' Attitudes toward Violence Scale

Hicran ÇETİN<sup>1</sup>

**ABSTRACT:** The aim of this study was to develop an attitude scale towards physical violence for adolescents in high schools and universities. 583 high school and university students aged 14-21 in Ankara participated in this study. The mean age average of the students was 16.71 "Adolescents' Attitudes' Towards Violence Scale (ATVS)" is a 10 item Likert type scale. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis was used for validity and the results of the factor analysis indicated that the scale explains 43,826 % of the total variance. The Goodness of fit statistics were sufficient for the scale For reliability Cronbach Alpha coefficient was 0.85. Findings indicated that the ATVS was a valid and reliable scale.

**Key Words:** Adolescents, violence scale, violence, attitudes toward violence

### SUMMARY

**Purpose and significance:** Violence is a common public problem in the society. Furthermore the aggressive and violent behaviors of adolescents have negative impacts on the society. There is a positive correlation between adolescents' attitudes towards violence and violent behavior. Adolescents not only have exposed to violence in their peer relations, dating, schools and within the family but also they act violent behaviors towards to their peers, siblings and other persons. The aim of this study is to develop an attitude scale towards physical violence for adolescents attending in high schools and universities in Ankara.

**Method:** 583 (280 females and 303 males) high school and university students aged 14-21 in Ankara participated in this study. The mean age average of the students was 16.71. Adolescents were selected from different high schools for secondary education. For higher education adolescents were selected from department of educational sciences. All items in the scale were submitted to expert views for content validity.

To measure the attitude of adolescents' towards to violence a 10 item Likert type attitude scale was developed for this purpose. The SPSS and LISREL programs were used for data analysis. Exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis for validity and for reliability Cronbach Alpha were used.

**Results:** An attitude scale analyses revealed a 10 item Likert type scale with a five point response. The results of the factor analysis indicated that the scale explains 43,826 % of the total variance. All items had a loading of 0.30 or more. Cronbach Alpha Coefficient was 0.85. The values of standardized solutions were between .52 and .74. The Goodness of fit statistics were sufficient for the scale (GFI=0.96, AGFI = 0.94, CFI=0.95, RMSEA=0.06).

**Discussion and Conclusion:** To measure the attitudes towards physical violence Adolescents' Attitudes Towards Violence Scale was developed. The results of the exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis indicated that there is one factor in the ATVS. Findings yielded that the ATVS was a valid and reliable scale. This study has some limitations for further studies, test re-test reliability and concurrent reliability works need to be conducted with larger samples.

# Ergenler İçin Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Hicran ÇETİN<sup>2</sup>

**ÖZ.** Bu araştırmada ortaöğretim ve üniversite düzeyinde okuyan ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumlarının ölçülmesine yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, ortaöğretim ve üniversite düzeyinde öğrenim gören 14-21 yaş grubundaki 583 kişilik bir ergen grubu üzerinde yürütülmüştür. Ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumları ölçeği (ŞYTÖ) 10 maddeden oluşmaktadır ve tek boyutludur. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansının % 43,826 olduğu görülmüştür. Ölçeğin geçerlik çalışmasında açılımlı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Güvenirlik çalışmasında ise Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ŞYTÖ'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

**Anahtar sözcükler:** Ergen, şiddet, şiddete ölçeği, şiddet, şiddete yönelik tutum

Şiddet yaşantımızın pek çok alanına yayılmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyonlarda, gazetelerde her gün şiddet içerikli değişik haberlere yer verilmekte, savaşlardan, töre gereği ortaya çıkan şiddet davranışlarına kadar geniş bir yelpazede kendisini gösteren şiddet davranışlarına zaman zaman eğitim ortamlarında da karşılaşılabilmektedir. Ergenlik döneminde toplumda şiddete maruz kalma ve şiddet uygulama (Cillessen, 2002; Gardner ve Gunn, 2009; Gellman ve Waack-Delucia, 2006; Latzman ve Raymond, 2005), video oyunlarında şiddete maruz kalma (Wei, 2007), akran ilişkileri ve şiddet (Krug, Mercy, Dahlberg ve Zwi, 2002), okul ve şiddet (Borum, 2000; Williams ve Myers, 2004), eşler arasında şiddet (Flisher, Myer, Merais, Lombard ve Reddy, 2007), flört ilişkilerinde şiddet (Futris ve Mc Dowell, 2001; Suderman ve Jaffe, 1993) gibi pek çok alanda tartışılan bu olgunun bir davranış olarak ortaya çıkmasında pek çok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerden birisi de şiddete yönelik tutum ile açıklanabilir. Fishenbein ve Ajzen (1975) tutum ve davranış arasındaki tutarlılık olgusuna dayanarak, bireyin tutumuna bakılarak davranışının tahmin edilebileceğini öne sürmüşlerdir (Akt. Sakallı, 2001). Şiddete yönelik olumlu bir tutuma sahip olmak şiddet uygulamanın bir belirleyicisi olarak görülmektedir (Gellman ve Waack-Delucia, 2006; Vernberg ve Jacobs, 1999).

Şiddet olgusu farklı araştırmacılarca değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalarda şiddetin fiziksel güç kullanımı, vurma, yaralama, fiziksel zarar verme (Anderson ve Bushman, 2002; Michaud, 1991; WHO, 2002) gibi özellikleri ile bağlantısını ortaya koyan tanımlamalar çoğunluktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından şiddet kişinin kendisine, bir başkasına ya da bir gruba karşı, yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişme geriliği ya da ihmal ile sonuçlanan (ya da sonuçlanma olasılığı yüksek olan) kasıtlı güç kullanımı ya da güç kullanma tehdidi olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2002). Anderson ve Bushman'a (2002) göre ise şiddet bir saldırganlık biçimidir. Saldırganlık, diğer kişiye karşı yöneltilen, zarar verme amacı ile gerçekleştirilen herhangi bir davranıştır. Aynı zamanda saldırganlıkta bulunan kişi, davranışın zarar vereceğine inanmak zorundadır ve saldırılan kişinin (kurban), kendisine yöneltilen davranıştan kaçınmasına neden olmalıdır.

DSÖ, şiddetin kendine somut bir biçimde zarar verme (self-inflicted), kişilerarası (interpersonal) şiddet ve ortak (collective) şiddet olarak üç ana kategoride toplanabileceğini belirtmektedir. Kendine somut bir biçimde zarar verme (self-inflicted), intihara eğilimli davranışları, kendini istismar davranışlarını (self-abuse) içermektedir. Kişilerarası şiddet biçimleri ailede ve toplumda gerçekleşmekte, çocuklara, eşlere, yaşlılara, tanıdık ya da tanıdık olmayan kişilere yöneltilmektedir. Ortak şiddetin ise politik, sosyal ve ekonomik boyutlarından söz edilmektedir. Şiddet kime yöneltilmiş olursa olsun tüm şiddet biçimlerinde şiddetin

\* Uzm. Psikolojik Danışman Hicran ÇETİN, MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, hicrancetin@gmail.com

psikolojik, fiziksel, cinsel zarar verme ve ihmal etme (deprivation) boyutları göze çarpmaktadır (Krug ve diğerleri, 2002).

Şiddet konusunda yapılan tanımlamalara ve şiddetin nedenleri ile ilgili açıklamalara bakıldığında “şiddet” kavramının özellikle fiziksel güç kullanımı ile bağlantısı göze çarpmaktadır. Şiddet davranışlarını kişi kendisine yöneltebileceği gibi, şiddet başka bir kişi ya da gruba yönelik de olabilmektedir (Anderson ve Bushman, 2002; Fromm, 1994; Krug ve diğerleri, 2002; WHO, 2002).

Şiddet insan gelişiminin her döneminde yer bulmuş ve incelenmiş bir kavram olarak görülmektedir. Ergenlik dönemi de bu dönemlerden birisidir. Ergenlik dönemi, bir yandan fırtına ve stres dönemi olarak tanımlanırken, diğer yandan ergenin bireyselliğinin geliştiği bir dönem olarak görülmektedir (Adams, 1995). Ergenler kendi kimliklerini kazanırken ve hayatlarıyla ilgili anlamlar ve amaçlar oluştururken, toplumun kurallarına meydan okuyabilir ve alınan bu roller toplumsal normlar tarafından kabul görmeyebilir (Williams ve Myers, 2004). Bu dönemde ergenin yeni kimlik arayışı, ailesinden ve otorite saydığı kişilerden uzaklaşarak kendi ayakları üzerinde durma çabaları göze çarpmaktadır. Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemleri şiddet içerikli davranışların arttığı dönemler olarak belirtilmektedir (Dahlberg ve Potter, 2001).

Ergenlerin saldırganlık ve şiddet davranışları toplumu geniş ve derin bir biçimde etkilemektedir. Ergenlik döneminde şiddetin artması, mahkemeler, okullar, psikiyatrik hizmetler, sosyal hizmetler ve diğer kuruluşların bu sorunlar ile başa çıkmada ortak çalışmaları talebini artırmaktadır (Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1998). Gençler kızgınlıklarını kontrol edemiyorlarsa, kendileri ve toplum hakkında çarpık görüşlere sahiplerse, kendi görüşlerini gerçekçi biçimlerde tartışabilecekleri akran etkileşimi ya da arkadaşlık ilişkilerinden yoksunlarsa, silah kullanımı deneyimine sahiplerse ya da silahlara rahatlıkla ulaşabiliyorsa bu durum ölümle sonuçlanan şiddet olaylarına kadar uzanabilmektedir (Cillessen, 2002).

DSÖ şiddetin nedenlerinin tek bir etkene dayalı olarak açıklanamayacağını belirtmektedir. Şiddetin nedenleri karmaşıktır ve farklı düzeylerden oluşmaktadır (Krug ve diğerleri, 2002). İlgisiz anababa tutumları (Dahlberg, 1998), yetersiz sosyal çevre ve toplumda şiddete maruz kalma (Cillessen, 2002), okul başarısızlığı ve antisosyal arkadaş grupları ile yakınlık kurma (Herrenkohl, Maguin, Hill, Hawkins ve Abbott, 2000), suça karışan akranlar ile arkadaşlık (Krug ve diğerleri, 2002; Herrenkohl ve diğerleri, 2000), akran grupları tarafından reddedilme (Borum, 2000; Dahlberg ve Potter, 2001), istismar eden anababaya sahip olma ya da şiddet içeren çevrede yetişme (Cillessen, 2002), ihmal edilme (Dahlberg, 1998), yanlış davranışları görmezden gelme (Beyers, Loeber, Wikström ve Stouthamer-Loeber, 2001) anababa çatışmaları ve ev içerisinde şiddete tanık olma (Chisholm, 1995; Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1998; Mohr, 2006), madde kullanımı, akademik başarısızlık, okulu asma, şiddet içermeyen suçlar (hırsızlık, dolandırıcılık vs.) işlemek, (Ellickson ve Saner, 1997), yoksulluk (Beyers ve diğerleri, 2001; Dahlberg, 1998), sokakta şiddete maruz kalma (Latzman ve Raymond, 2005) televizyon (AAP, 2001; Tokdemir, Deveci, Baransel Isır, Açık, Yağmur, Gülbayrak ve Türkoğlu, 2009) ya da bilgisayar oyunlarında şiddete maruz kalma (Funk, Baldacci, Pasold ve Baumgardner, 2004; Wei, 2007), alkol ya da uyuşturucu kullanımı gibi risk etkenleri (Borum, 2000) şiddetin kurbanı olma ya da şiddeti uygulamanın nedenlerinden bazıları olarak görülebilir. Aynı zamanda video oyunlarında şiddetin üst düzeylerine maruz kalan ergenlerin, diğer insanlar hakkında daha az endişelendikleri bulunmuştur. Empati ile şiddet içerikli oyun oynama arasında anlamlı ancak negatif bir ilişki vardır. Online Video oyunları ile şiddete maruz kalma ile şiddete yönelik tutum arasında da anlamlı bir ilişki vardır (Wei, 2007).

Gençlere yönelik örgütlü etkinlikler ile toplumda şiddete maruz kalma arasında doğrudan ilişki vardır. Toplumda şiddete maruz kalmanın sıklığı gençlik organizasyonlarının çok olduğu çevrelerde, az olan çevrelere göre daha azdır (Gardner ve Gunn, 2009). Arslan, Hamarta, Arslan ve Saygın (2010) ergenlik döneminde, ergenlerin saldırganlık puanlarının cinsiyete göre farklılaştığını belirtmiştir. Saldırganlık açısından erkeklerin kızlara göre daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte saldırganlık ile probleme olumsuz yaklaşma, kendine güvensiz yaklaşım ve sorumluluk almama arasında pozitif yönde, saldırganlık ve yapıcı problem çözme ve ısrarlı-sebatkâr yaklaşım arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Vernberg ve Jacobs'a (1999) göre, şiddete yönelik olumlu tutum ile arkadaşlara yönelik saldırganlık arasında ilişki bulunmaktadır. Saldırganlığın kabul edilebilir ve haklı görülmesi ve hak edildiğinin düşünülmesine ilişkin güçlü bir inanç akranların şiddet davranışlarının kurbanı olması ile ilişkilidir. Erkek ve kız ergenlerin her ikisi de şiddete karşı ne kadar olumlu tutuma sahipse, arkadaşlarına karşı o kadar saldırgan davranışta bulunmaktadır. Gellman ve Waack-Delucia (2006) da ergenlerin şiddete yönelik tutumları ile şiddet kullanımı arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada şiddete yönelik tutumun da şiddet davranışının nedenlerinden birisi olarak görülmesinden yola çıkılarak şiddete yönelik tutumun ölçülmesi gerektiği düşünülmüştür. Aradaki bağlantı karmaşık olmakla birlikte tutum ve davranışlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Birincisi davranışlar tutumu etkilemektedir ve davranışları tutumları değiştirebilir (Smith ve Mackie, 1995). İkincisi tutumlar da davranışları etkiler. Tutum nesnesine karşı sahip olunan olumlu ya da olumsuz bakış açısı davranışlar üzerinde etkili olabilir (Smith ve Mackie, 1995). Davranışlar ve tutumların ilişkili olması, bu ilişkinin her zaman birbirini takip ettiği anlamına gelmez. Bazen bir kişi medyadaki şiddet görüntülerinden nefret etse de, şiddet içerikli filmler izleyebilir. Çünkü tutum, davranışları etkileyen pek çok etkenden sadece birisidir. Davranışlar üzerinde tutumların etkisi bazen zayıflayıp iyice kaybolabilir ve sosyal normlar kişi için daha önemli hale gelebilir. Normlar daha zayıf olduğunda ya da toplumsal baskılar olmadığında ise tutumlar davranışları daha çok etkilemektedir (Smith ve Mackie, 1995).

Tutum ve davranış arasındaki ilişki aynı zamanda tutumun kendi doğasından da etkilenir. Bu ilişkiyi etkileyebilecek özellikler; Bilişsel ve duygusal öğeler arasındaki tutarlılığın derecesi, tutumun kişisel deneyimlerin temelini oluşturup oluşturmadığı, kişinin tutumunu beğenmesi, kabul etmesi ve zamanla durağan bir hal alıp almadığından etkilenir (Michener ve diğerleri, 1990). Tutumlar ve davranışlar arasındaki ilişkiyi etkileyen bir diğer özellik de geçmiş deneyimlerdir. Eğer kişi geçmişte bir davranışta bulunmuşsa, muhtemelen gelecekte de bulunacaktır. Bu nedenle kişinin geçmişteki davranışlarına bakılarak, bir nesneye yönelik tutumu ve gelecekte aynı davranışlarda bulunup bulunmayacağı tahmin edilebilir (Michener ve diğerleri, 1990). Ajzen, davranışı yapmaya yönelik niyet'e etki eden faktörlerden biri olarak kişinin davranışa yönelik tutumunu belirtmiştir. Tutum niyeti, niyet de davranışı etkilemektedir (Akt. Kağıtsıbaşı, 1999). Sonuç olarak, kişi bir şeye yönelik olarak güçlü bir tutuma sahipse ve ortamsal etkiler kişiyi cesaretlendiriyorsa davranış ve tutum arasındaki ilişki güçlüdür ve davranışın ortaya çıkma olasılığı artar. Ancak ortamsal etki kişinin tutumuyla uyuşmuyorsa ya da tutum zayıfsa tutum ve davranış birbirinden daha az etkilenmektedir (Michener ve diğerleri, 1990).

Tutumun davranış üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, şiddet davranışlarının ortaya çıkmasında şiddete yönelik olumlu tutuma sahip olma, şiddetin mağduru olma ya da şiddet uygulama konusunda faktörlerden birisi olarak kabul edilebilmektedir. Literatürde ergenlik dönemindeki şiddet olgusunu ölçmek amacıyla kullanılan ölçme araçları Mohr (2006) tarafından geliştirilen Akran Kurbanlığı Envanteri, Çatışma Yöntemleri Ölçeği (The Peer Victimization Inventory, Conflict Tactics Scale) den Regan, Bartholomew ve Oram tarafından geliştirilen Fiziksel Şiddet Ölçeği, Vernberg ve Jacobs (1999), Akran Kurbanlığı Ölçeği (Peer Victimization Scale), Starus'a (1979) ait Çatışma Yöntemleri Ölçeği (Conflict Tactics Scales) (Akt. Hastings ve Kelley, 1997), Hastings ve Kelley (1997) tarafından geliştirilen Şiddete Maruz Kalan Ergenleri Tarama Envanteri (Screen for Adolescent Violence Exposure), Bryant ve Spencer (2003) tarafından geliştirilen Aile İçi Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (Domestic Violence Blame Scale), Funk, Eliot, Urman, Flores ve Mock (1999) tarafından geliştirilen Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği (Attitudes Towards Violence Scale) (Akt. Gellman ve Delucia-Waack)'dir.

Türkiye'de şiddet olgusunun ölçülmesinde kullanılan bazı ölçme araçları, Kocatürk (1982) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği (Karataş, 2002), Aşkın (1981) tarafından uyarlanan Buss ve Durke Saldırganlık Ölçeği (Hatunoğlu, 1994), Okullarda şiddet olaylarını betimlemeye yönelik bir çalışmada Öğülmüş (1995) tarafından kullanılan saldırganlık anketi, Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2002) tarafından geliştirilen zorbalık ölçeğidir. Bu ölçme araçları, daha çok saldırganlık ya da şiddet olarak tanımanla durumu ölçme amaçlamaktadır. Şiddete yönelik tutumu ölçen bir çalışmanın literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir.

## YÖNTEM

### Araştırma Grubu

Bu araştırma, ortaöğretim bir, iki ve üçüncü sınıflar ile üniversite bir ve ikinci sınıflarda öğrenim gören toplam 583 kişilik bir ergen grubu üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan ergenlerin 303'ü (%52) erkeklerden, 280'i (%48,0) kadınlardan oluşmaktadır. Yaş aralığı 14-21 olan ergenlerin yaş ortalaması 16,71 (SS=1,66)dir. Ergenlerin %18'i (n=105) fen lisesinde, %10,1'i (n=59) anadolu lisesinde, %23,7'si (n= 138) düz lisede, %18,5'i (n=108) endüstri meslek lisesinde, %11,8'i (n=69) kız meslek lisesinde, %17,8'i (n=104) üniversitede eğitim bilimleri fakültesinde okumaktadır. Üniversite öğrencileri 18-21 yaş grubundan seçilmiştir.

Ergenlerin annelerinin eğitim düzeyine bakıldığında, annelerin %3,7'si (n=22) okuryazar değildir. Annelerin %5,5'si (n=31) okuryazar ancak okula gitmemiş, %34,5'i (n=207) ilkökul, %8,8'i (53) ortaokul, %18,8'i (n= 113) lise, %26,2'si (n=157) önlisans, lisans ya da lisansüstü mezundur. Babaların ise % 0,3'ü (n=2) okuryazar değildir. Babaların %2,0'ı (n=12) okuryazar ancak okula gitmemiş, %21,3'ü (n=128) ilkökul, %13'ü (78) ortaokul, %20'si (n= 120) lise, %40,5'i (n=243) önlisans, lisans ya da lisansüstü mezundur.

### Ölçek geliştirme süreci ile ilgili çalışmalar

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikli olarak literatür taraması yapılmıştır. Ardından Ankara Mobil Lisesi ve Mimar Kemal Lisesi öğrencilerinden şiddete ilişkin görüşlerini ve duygularını anlatan bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Bu kompozisyonlardan ve literatür taramalarından yola çıkarak uygun biçimlerde tutum ifadeleri yazılmış ve bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin oluşturulması sırasında duyuşsal, davranışsal ve bilişsel özellikleri yansıtan ifadeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Hazırlanan 44 taslak madde 15 kişiden oluşan bir uzman grubuna sunularak dil, kapsam ve psikometrik özellikleri açısından incelenmiştir. Uzman grubunu oluşturan akademisyenler eğitim psikolojisi ve ölçme ve değerlendirme alanlarında çalışmaktadır. “Uygun”, “değiştirilerek kullanılın” ve “kesinlikle çıkarılın” boyutlarında incelenen maddeler daha sonra değerlendirilerek üzerinde gerekli değişiklikler yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda, “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “karasızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” seçeneklerinden oluşan, toplam 32 maddelik, 5'li likert tipi bir deneme formu hazırlanmıştır. Yapılan uygulamanın ardından ergenlerin şiddete yönelik tutumlarını yaş ve cinsiyet açısından inceleyebilmek için son hali 10 maddeden oluşan “Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutumları Ölçeği” geliştirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50, en düşük puan ise 10'dur.

## BULGULAR

### ŞYTÖ'nün Geçerlik Çalışmaları

32 maddelik ön değerlendirme formu toplam 590 kişilik bir ergen grubuna 2003-2004 eğitim öğretim yılında uygulanmıştır. Eksik doldurulan 7 ölçek analiz dışı bırakılarak toplam 583 form değerlendirilmiştir.

Ölçeğin geçerliği kapsam ve yapı geçerliği bakımından incelenmiştir. Ölçekteki maddelerin uzman görüşüne sunulması ve incelenmesi sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin kapsam geçerliğini sağladığı görülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla açımlayıcı (exploratory) ve doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizi ölçeğin yapı geçerliğini test etmenin yollarından birisidir (Büyüköztürk, 2007, s.168).

Ölçeğin deneme formunda yer alan 32 maddenin faktör yapısını belirleyebilmek ve amaca uygun maddeleri seçebilmek amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Daha sonra, madde analizi uygulanarak madde toplam test korelasyonları hesaplanmıştır. Faktör analizinde aynı yapıyı ölçmeyen maddelerin ayıklanmasında genellikle üç ölçüt dikkate alınmaktadır (Büyüköztürk, 2007). Maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması (0.45 ten yüksek olması iyi bir ölçüttür. Ancak uygulamada bu değer 0.30'a kadar indirilebilir) maddelerin tek bir faktörde yüksek yük değerine sahip olup, diğerlerinde düşük yük değerine sahip olması ve faktörlerin herhangi bir maddede birlikte açıkladıkları ortak faktör varyansının yüksek olması gerekmektedir.

Faktör analizinin ilk aşamasında yapılan temel bileşenler analizi sonucunda yük değeri .40'tan daha düşük olan maddeler elenmiştir. Sonuçta öz değeri 1'den büyük olan 5 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin varyansı açıklamadaki katkıları Tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Temel Bileşenler Analizi Sonucunda Elde Edilen 5 Faktörün Öz Değer ve Açıklanan Varyansa Oranları**

Faktör	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
1	7.627	31.767	31.767
2	1.320	5.500	37.267
3	1.170	4.873	42.140
4	1.118	4.660	46.801
5	1.043	4.345	51.145

Tabloda görüldüğü temel bileşenler analizi sonucunda varyansın %51.145'ini açıklayan 5 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ancak bu faktörlerdeki maddelerin yük değerleri birbirine çok yakın olduğu ve maddeleri isimlendirmede zorluk yaşandığı için diğer faktörlerde de yüksek yük değerine sahip olan maddeler elenerek çıkarılmıştır. Araştırmacı genelde maddelerin yük değerleri birbirine yakın olduğu ve eksen döndürme sonucunda çıkan faktörlerdeki maddelerin birbirine çok yakın ve isimlendirilmesi zor maddeler olması gerekçesiyle maddeleri yük değerlerine göre elemiş ve elemelerin sonucunda 10 madde ve tek faktörlük bir yapı belirlemiştir. Tablo 2'de tek faktörü gösteren temel bileşenler analizine ilişkin sonuçlar verilmiştir.

**Tablo 2. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Temel Bileşenler Analizi Sonucunda Elde Edilen Tek Faktörün Öz Değer ve Açıklanan Varyansa Katkıları**

Faktör	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
1	4.383	43.826	43.826

Temel bileşenler analizi sonucunda 10 maddenin öz değeri 1'den büyük olan tek faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu tek faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans %43,826'dır. Ölçek maddeleri Tablo 3'de sunulmuştur.

**Tablo 3. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği Maddeleri**

1. Kaba kuvvet kullanmak insanı duygusal olarak güçlü kılar.
2. Eğer birilerine vuruluyorsa bunu hak edecek bir şeyler yapmıştır.
3. Gerektiğinde kaba kuvvet kullanırım.
4. İnsanların fiziksel gücünden dolayı benden korkmaları hoşuma gider.
5. Birileriyle dövüştüğümde kendimi güçlü hissederim.
6. Biri bana vurduğunda be de ona vururum.
7. Biri beni kızdırdığında onunla kavga ederim.
8. Birinin hakkımda olumsuz şeyler konuştuğunu duyarsam onunla kavga ederim.
9. Birilerine sinirlendiğimde ona vurmam beni rahatlatır.
10. Kavga etmek insanların sorunlarını kısa zamanda çözmelerini sağlar.

Şiddete yönelik Tutum Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonuçları ve hesaplanan madde toplam korelasyonları Tablo 4'de verilmiştir.

**Tablo 4.** *Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonuçları ve Madde Toplam Korelasyonları*

Madde No	Faktör Ortak Varyansı	Faktör Yük Değeri	Madde Toplam Korelasyon Değeri
M30	.582	.763	.670
M21	.520	.721	.626
M28	.497	.705	.606
M17	.489	.700	.603
M19	.457	.676	.575
M29	.436	.660	.556
M31	.371	.609	.507
M24	.356	.597	.498
M15	.338	.581	.486
M10	.336	.580	.479

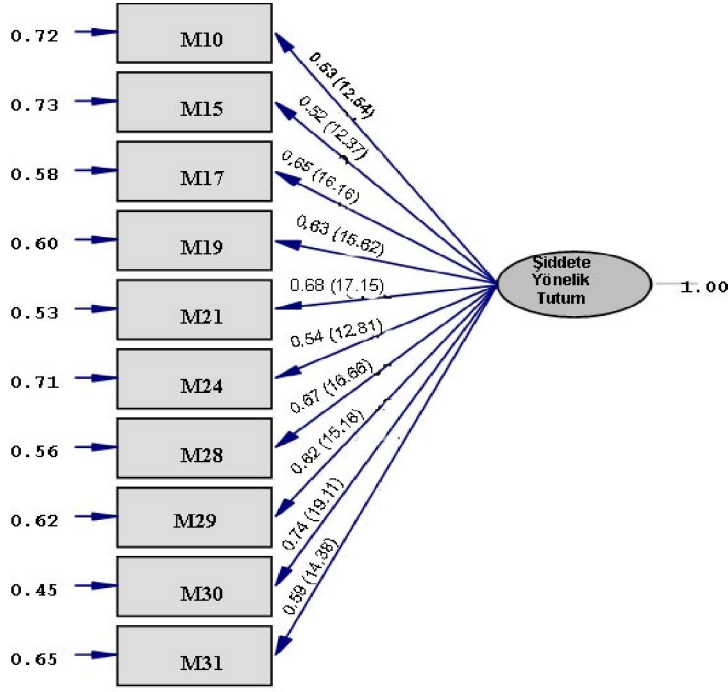
$p < .01$       alpha .85

Tablo 4'de görüldüğü gibi maddelerin yük değerleri 0.58'den başlamaktadır. Bu değerler maddelerin yük değerleri açısından kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Ölçekteki maddelerin madde toplam korelasyon değerleri .47 ile .67 arasında değişmektedir. Madde toplam korelasyonu maddelerden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Genel olarak madde toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği söylenebilir (Büyüköztürk, 2007). Ölçekteki her madde birbirleriyle ve ölçek puanlarıyla yüksek korelasyon göstermektedir.

#### **Doğrulamalı Faktör Analizi**

Ergenlerin şiddete yönelik tutumlarını ölçmeye yönelik geliştirilen tutum ölçeği üzerinde açımlayıcı faktör analizi ardından, ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğuna ilişkin elde edilen bulguları destekleyebilmek amacıyla doğrulamalı faktör analizi yapılmıştır. Floyd ve Widaman (1995), model geliştirmenin ilk basamaklarında en uygun yöntemin açımlayıcı faktör analizi olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmanın ikinci basamağında, yani modelin hazırlanmış olduğu durumlarda ise doğrulamalı faktör analizini başarılı bir yöntem olarak sunmuşlardır (Akt. Heubeck ve Neill, 2000). Açımlayıcı ve doğrulamalı faktör analizi arasındaki en önemli fark; Açımlayıcı faktör analizinde tüm faktörler, ölçülen değişkenleri etkiler. Doğrulamalı faktör analizinde araştırmacılar belli faktörlerin, ölçülen değişkenlere etkilerini baştan açıklar (Klem, 2000). Diğer bir deyişle, açımlayıcı faktör analizinde, değişkenler arası ilişkilerden hareketle faktör bulmaya yönelik bir işlem; doğrulamalı faktör analizinde ise değişkenler arası ilişki konusunda daha önce saptanan bir hipotezin ya da kuramın test edilmesi söz konusudur (Büyüköztürk, 2002). Açımlayıcı faktör analizi ile belirlenen faktörler ile veri matrisindeki değişkenlerden yararlanılarak faktörler ile değişkenler arasında bir uyum, yani yüksek korelasyon olup olmadığı doğrulamalı faktör analizi ile incelenir (Özdamar, 2002).

Doğrulamalı faktör analizine ilişkin her bir maddenin örtük değişkeni (ergenlerin şiddete yönelik tutumları) açıklamadaki katkısı ve t değerleri Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'den de görüleceği üzere ölçekte doğrulamalı faktör analizine ilişkin her bir maddeye ait standardize çözümlenme değerleri .52 ile .74 arasındadır. Kline (2005) .10 civarındaki yüklerin düşük, .30 ların orta, .59 ve üstünde olursa yüksek kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yüksek olması maddenin ilgili faktörün geçerli göstergesi olduğunu göstermektedir.



Kay-Kare ( $X^2$ ) :116.44 Sd: 35  $p < .01$  RMSEA= 0.065

**Şekil 1.** Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Standardize Çözümleme ve t Değerleri

Ölçekte doğrulayıcı faktör analizine ilişkin her bir maddeye ait standardize çözümleme değerlerinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için belirlenen t değerleri 12.37 ile 19.11 arasında değişmektedir. Hesaplanan t değerleri tüm maddeler için  $p < .01$  düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin fit indeksi değerleri (Goodness of Fit Statistics) Tablo 5’de verilmiştir.

**Tablo 5.** Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Uyum İndeksi Değerleri

İyilik Uyum İndeksi	
$X^2$	116.44
Sd	35
RMR	0.037
SRMR	0.037
GFI	0.96
AGFI	0.94
CFI	0.95
IFI	0.91
RFI	0.91
<b>RMSEA</b>	<b>0.06</b>

Hair, Black, Babin, Anderson ve Tahtam (2006) bir modelin kabul edilip edilmemesinde kıkare endeksine ek olarak bir kesin (absolute) uyum endeksi (GFI) bir görelî (incremental) artış uyumu iyiliği endeksi (CFI gibi) buna ilaveten uyum kötülüğü endeksi (badness of fit) (RMSEA) yeterli olduğunu ifade etmektedir. Kıkare endeksi gözlenen ve beklenen kovaryans matrisleri arasındaki farkın 0 a eşit olup olmadığını test etmektedir. Bununla birlikte kıkare endeksi örneklem büyüklüğünden ve kovaryans matrisindeki değişken sayısının fazlalığından etkilendiğinden diğer uyum endeksleri ile birlikte değerlendirilir.

$X^2 / df$  değerinin 3’ten küçük olması iyi bir değerdir, ancak 5’ten küçük olması kabul edilebilir (Klem, 2000). GFI ve AGFI’nin .95 ‘ten büyük olması iyi bir uyum göstergesi



olarak kabul edilirken bu değerin en az .90 olması yeterli bir doğrulayıcı uyuşum değeri olarak görülmektedir (Klem, 2000; Thompson, 2000). CFI' değerinin .90'dan büyük olması (Heubeck ve Neill, 2000) yeterli bir uyuşum (fit) değeridir. RMR 'nin .06 'dan küçük olması kabul edilebilir, .05'den küçük olması ise iyi bir değerdir. (Klem, 2000; Thompson, 2000). SRMR'nin .05'ten (Heubeck ve Neill, 2000) küçük olması kabul edilebilirken, RMSEA değerinin .08 ya da daha düşük olması (Heubeck ve Neill, 2000; Thompson, 2000) kabul edilebilir uygun hata tahminidir. Ölçeğe ilişkin verilen uyuşum (fit) indeksi değerlerinin, söz konusu ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğuna kanıt için yeterli düzeyde olduğu gözlenmektedir.

### **Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği'nin Madde Analizi**

Geliştirilen ölçek üzerinde madde analiz çalışması yapılarak %27'lik üst-alt gruplara ilişkin t değerleri hesaplanmıştır. Likert ölçekleme tekniğinin en önemli konusun olan boyutluluk özelliğini sağlamak amacıyla yapılan madde analizi yapı geçerliğine ilişkin ipucu vermektedir. Madde analizi ile, ölçekteki maddelerin ölçmeyi amaçladığı özelliği başka özellikleri karıştırmadan ölçüp ölçmediğine bakılmaktadır (Tavşancıl, 2002).

**Tablo 6. Şiddete Yönelik Tutum Ölçeği'nin Madde Analizi %27'lik Üst ve Alt Gruplar İçin t Değerleri**

Madde No	N	$\bar{X}$	Ss	t (Üst-Alt %27)	p
30	Üst	3.662	1.047	24.360	.000
	Alt	1.354	.565		
21	Üst	3.477	1.022	22.146	
	Alt	1.367	.621		
28	Üst	3.363	1.032	18.077	
	Alt	1.575	.689		
17	Üst	4.197	.819	22.940	
	Alt	1.841	.993		
19	Üst	3.439	3.439	18.169	
	Alt	1.430	1.430		
29	Üst	3.528	1.003	18.178	
	Alt	1.715	.749		
31	Üst	2.694	1.152	15.320	
	Alt	1.170	.481		
24	Üst	4.490	.685	15.462	
	Alt	2.816	1.172		
15	Üst	3.452	1.034	16.925	
	Alt	1.683	.806		
10	Üst	2.987	1.165	16.289	
	Alt	1.272	.624		

p<.01

Ölçekte %27'lik alt ve üst değerler için hesaplanan t değerleri tüm maddeler için p<.01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

### **Şiddete Yönelik Tutum Ölçeğinin Güvenirliği**

Ölçeğin 10 madde için Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının pozitif yönde ve oldukça yüksek olması arzulanmaktadır. Ancak .90 üzeri güvenirliği elde etmek genellikle zordur. Güvenirliğin .70-.80 olması durumu ölçme aracının araştırmada kullanılması için yeterli olarak görülmektedir (Özgüven, 1998). Bu bulgular bize ergenlerin şiddete yönelik tutumları ölçeğinin güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini ve veri toplamak için uygun olduğunu göstermiştir.

## TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, ergenlerin şiddete yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemi risk alma davranışlarının arttığı dönemler olarak görülmektedir. Çocukluk yıllarında görülen şiddetin daha yumuşak biçimleri, ergenlik ve genç yetişkinlik yılları boyunca şiddetin daha katı biçimlerine ve planlanmış saldırganlık davranışlarına dönüşebilmektedir. Okul yıllarında gösterilen tahripçilik, okuldan kaçma davranışları ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde daha ciddi suç davranışlarına dönüşebilmektedir (Dahlberg ve Potter, 2001).

Erken ergenlik döneminde suçlu akranlarla arkadaşlık etmek, sorun davranışlara yönelik olumlu tutuma sahip olmak, şiddet davranışları için risk etkeni olmaktadır (Beyers ve diğerleri, 2001). Borum'a (2000) göre belirli tutumlar, bazı sosyal ve bilişsel yetersizlikler ergenlerin şiddet davranışları için risk faktörüdür. Şiddet taraftarı bir tutum, ileride ortaya çıkabilecek şiddeti daha çok yordayabilir. Bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla ergenlerin şiddete yönelik tutumlarını belirleyebilmek için bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutumları Ölçeğinde 10 madde bulunmaktadır. Ölçeğin geçerliği, kapsam ve yapı geçerliği bakımından incelenmiştir. Ölçekteki maddeler uzman görüşüne sunulmuş ve ifadelerin kapsam geçerliğini sağladığı görülmüştür.

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Temel bileşenler analizi sonucunda 10 maddenin öz değeri 1'den büyük olan tek faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu tek faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans %43,826'dır. Tek faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2007). Bu tek faktör ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumlarını ölçmektedir. Ölçekteki maddelerin yük değerleri 0.58'den başlamaktadır. Bu da bize maddelerin yük değerleri açısından kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Ölçekteki maddelerin madde toplam korelasyon değerleri .47 ile .67 arasında değişmektedir. Her madde birbirleriyle ve ölçek puanlarıyla yüksek korelasyon göstermektedir.

Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin her bir maddeye ait standardize çözümlenme değerleri .52 ile .74 arasındadır ( $X^2$ , 116.44 Sd: 35  $p < .01$  RMSEA= 0.065). Standardize çözümlenme değerlerinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için belirlenen t değerleri 12.37 ile 19.11 arasında değişmektedir. Hesaplanan t değerleri tüm maddeler için  $p < .01$  düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin fit indeksi değerleri'ne (Goodness of Fit Statistics) bakıldığında, ortalama hataların karekökü (Root Mean Square Residual, RMR), .037, düzeltilmiş iyilik uyum indeksi (Adjusted Goodness of Fit Index, AGFI), .94, karşılaştırmalı uyum indeksi (Comparative Fit Index, CFI), .95, yaklaşık hataların ortalama karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA), .065 bulunmuştur.  $X^2$  /Sd 3,33 bulunmuştur.  $X^2$  / df değerinin 3'ten küçük olması iyi bir değerdir, ancak 5'ten küçük olması kabul edilebilir bir değer olarak görülür (Klem, 2000). Ölçeğin  $X^2$  /Sd değeri ve iyilik uyum değerleri değerleridir (Klem, 2000, Thompson, 2000, Heubeck ve Neill, 2000). Ölçeğe ilişkin verilen uyum (fit) indeksi değerlerinin, söz konusu ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğuna kanıt için yeterli düzeyde olduğu gözlenmektedir.

Yapılan madde analizi sonucunda %27'lik alt ve üst gruplar için hesaplanan t değerleri tüm maddeler için  $p < .01$  düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular bize ölçekteki maddelerin şiddete yönelik tutumu ölçtüğünü göstermektedir. Ölçeğin 10 madde için Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bu bulgular bize ergenlerin şiddete yönelik tutumları ölçeğinin güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini ve veri toplamak için uygun olduğunu göstermiştir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, ölçeğin test tekrar test güvenilirliği farklı örneklerde ve farklı sosyoekonomik düzeylerde yapılacak çalışmalar ile gerçekleştirilebilir. Ayrıca ölçek ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumlarını ölçmektedir. Psikolojik şiddet, sözel şiddet gibi farklı şiddet türlerine yönelik tutumları ölçme konusunda çalışmalar yapılabilir. Genel olarak "Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutumları" ölçeği sınırlılıkları dikkate alınarak ergenlerin fiziksel şiddete yönelik tutumlarını ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir.

## KAYNAKLAR

- Adams, J.F. (1995). Ergenliđi anlamak. (İçinde B. Onur, Eds.), *Ergenliđi anlamak* (sf.13-48). Ankara: İmge.
- American Academy of Pediatrics. (2001,Nov.). Media violence, 108 (5), [Online]: Retrieved on 06.10.2002, at URL: <http://www.EBSCOhost.html>.
- Anderson, C.A. & Bushman, B.J. (2002). Human aggression. *Annual Reviews of Psychology*, 53, 27-51.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E., Saygın, Y. (2010) Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388, Online: <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden 2 Haziran 2010 tarihinde indirilmiştir.
- Beyers, M.J., Loeber, R., Wikström, P.H. & Stouthamer-Loeber, M. (2001). What predicts adolescent violence in better-off neighborhoods?. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(5),369-381.
- Bryant, S.A. & Spencer, G.A. (2003). University students' attitudes about attributing blame in domestic violence. *Journal of Family Violence*, 18(6)369-376
- Borum, R. (2000). Assessing violence risk among youth. *Journal of Clinical Psychology*, 56(10),1263-1288.
- Büyükoztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (8.Basım) Ankara: PEGEM A Yayıncılık
- Chisholm, F.J. (1995). Violent youth: Reflections on contemporary child-rearing practices in the united states as an antecedent cause. In L.L.Adler & F.L. Denmark, (Eds.), *Violence and the prevention of violence* (p.47-59) London: Preager Publish.
- Cillessen, A. (2002, May). Understanding the predictors of violent adolescent behavior. *USA Today Magazine*, 130, [Online]: Retrieved on 06.10.2002, at URL: <http://www.EBSCOhost.htm>.
- Dahlberg, L.L. & Potter, L.B. (2001) Youth violence: Developmental pathways and prevention challenges. *American Journal of Prevention Medicine*, 20,3-14.
- Dahlberg, L.L. (1998). Youth violence in the United States: Major trends, risk faktors, and prevention approaches. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 259-271.
- Ellickson, P. & Saner, H. (1997, Jun.). Profiles of violent youth: Substance use and other concurrent problems. *American Journal of Public Health*, 87(6), 985-991.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour: An Introduction to theory and research*. Reading, MA: Adison-Wesley.
- Flisher, A.J., Myer, L., Merais, A., Lombard, C. Ve Reddy, P. (2007) Prevalence and correlates of partner violence among South African adolescent. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(6), 619-627
- Gardner, M. & Gunn, J. B. (2009). Adolescents' exposure to violence community violence: Are neighborhood youth organizations protective? *Journal of Community Psychology*, 37(4), 505-525
- Gellman, R.A. & Waack-Delucia, J.L. (2006). Predicting school violence: A Comparison of violent and nonviolent male students on attitudes toward violence, exposure level to violence, and PTSD Sypmtomatology, *Psychology in the Schools*, 43(5), 591-598
- Hair, J.F. Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Tahtam, R.L. (2006) *Multivariate data analysis*. (Sixth edition) New Jersey, Prentice Hall
- Fromm, E. (1994). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı* (6. Basım) (Çev: Y. Salman, N. İçten). İstanbul: Payel Yayıncılık
- Funk, J., Elliott, R., Bechtoldt, H., Pasold, T. & Tsavoussis, A. (2003, Feb.). The attitudes toward violence scale: Child version. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(2), 186-196.
- Futris, T.G. & Mc Dowell, U. (2001). Teen dating violence: Are you aware?, [Online]: Retrieved on 06.10.2002, at URL: <http://www.ohioline.osu.edu/flm01/fs07.html>
- Hatunoğlu, A. (1994). *Anababa tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilimdalı, Erzurum
- Hastings, T.L. & Kelley M.L. (1997). Development and validation of the screen for adolescent violence exposure (SAVE). *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(6), 511-520.
- Herrenkohl, T.I., Maguin, E., Hill, K.G., Hawkins, J.D. & Abbott, R.D. (2000). Developmental risk factors for youth violence. *Journal of Adolescent Health*, 26, 176-186.
- Heubeck, B.G. & Neill, J.T. (2000). Internal validity and reliability of the 30 item Mental Health Inventory for Australian Adolescents. *Psychological Reports*, 87, 431-440
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. (10. Basım). Evrim Yayınevi: İstanbul
- Karataş, Z.B. (2002). *Anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

- Karaman-Kepekçi, Y. & Çınkır, Ş. (2002). *Lise düzeyi öğrenciler arasında zorbalık*. Yayınlanmamış araştırma raporu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Klem, L. (2000). Structural equation modeling. (In L.G. Grim & P.R. Yarnold, Eds), *Reading and understanding more multivariate statistics* (p.227-259). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Kline, R.B. (2005) *Principles and practices of structural equation modeling*. (Second edition) New York: Guilford Press
- Krug, E.G., Mercy, A.J., Dahlberg, L.L., & Zwi, A.B. (2002, Oct.). The world report on violence and health. *The Lancet*, 360, 1083-1082.
- Latzman, R.D. and Raymond, R. S. (2005). The interactive relationship among adolescent violence, street violence and depression. *Journal of community psychology*. 33(3) 355-371
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1998, Feb.). Development of juvenile aggression and violence. *American Psychologist* 53(2), 242-259.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. (Çev. C. Muhtaroglu). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi, 1988).
- Mohr, A. (2006). Family variable associated with peer victimization: Does family violence enhance the probability of being victimized by peers? *Swiss Journal of Psychology*, 65(2), 107-116
- Öğülmüş, S. (1995) *Okullarda (Liselerde) şiddet ve saldırganlık*, Yayınlanmamış araştırma raporu, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler) -2*. (4. Basım). Eskişehir: Kağan Kitabevi.
- Özguven, İ.E. (1998). *Psikolojik Testler*. (2. Basım). Ankara: PDREM Yayınları.
- Regan, K.V., Bartholomew, K. And Oram, D. (2002). Measuring physical violence in male same sex relationships. *Journal of Interpersonal Violence*. 17(3), 235-252
- Sakallı, N. (2001). *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?*. Ankara: İmge Kitabevi
- Smith, E.R., & Mackie, D.M. (1995). *Social psychology*. New York: Worth Publishers.
- Suderman, M. & Jaffe, P. (1993, Aug.). Violence in teen dating relationships: Evaluation of large scale primary prevention program, [Online]: Retrieved on 06.10.2002, at URL: <http://www.ifcc.on.ca/teendate.html>.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Thompson, B. (2000). Ten commandments of structural equation modeling. (In L.G. Grim & P.R. Yarnold Eds), *Reading and understanding more multivariate statistics* (sf.261-283). Washington D.C.: American Psychological Association.
- Tokdemir, M., Deveci, S.E., Baransel Isır, A., Açık, Y., Yağmur, M., Gülbayrak, C. & Türkoğlu, A. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Şiddete Başvurma ve Fiziksel Şiddete Yaklaşımlarında Televizyon Programlarının Etkisi. *Adli Tıp Dergisi*, 6(2), 74-85
- Vernberg, E. & Jacobs, A.K. (1999, Sep.). Peer victimization and attitudes about violence during early adolescence. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28(3), 386-396.
- Wei, R. (2007). Effects of playing violent videogames on chinese adolescents' pro-violence attitudes, attitudes toward others and aggressive behavior. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(3), 371-380
- Williams, S.A. & Myers, S.J. (2004, March/Apr.). Adolescent violence, *The ABFN Journal*, 31-34.
- WHO (2002). *World report on violence and health*. (Krug E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., and Lozano, R., Eds.) Geneva